

19. Татаркина А. Р. Теоретические основы изучения проблемы повседневности (региональный аспект) / А. Р. Татаркина // Мир культуры, науки, образования, 2007. – Вып. 1. – С. 72–75.
20. Удод О. А. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людинознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) / О. А. Удод [Електронний ресурс] – Режим доступу : URL : <http://www.novadoba.org.ua/ukr/node/58>
21. Удод О. Повсякденне життя киян в умовах окупації (вересень 1941 – листопад 1943): питання методології та історіографії / О. Удод // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 15. – С. 384–391.

Лесничая Паулина. Понятие «повседневность» в постсоветской историографии. Исследование посвящено проблеме анализа разных подходов к дефиниции понятия «повседневность», а также вопросу смыслового наполнения предмета истории повседневности – относительно нового направления современной исторической науки. Проанализированы основные теоретико-методологические работы по указанной тематике украинских, российских и белорусских ученых. Сделана попытка обобщить подходы к определению повседневности как предмета исследовательских изысканий историка. Большинство исследований рассматривает быт как основу повседневности. Выделены основные группы дефиниций, которые структурированы в зависимости от акцентирования внимания на бытовых и/или психоментальных характеристиках ежедневности. Также выделены работы, в которых предметом исследования истории повседневности являются основные аспекты жизни общества.

Ключевые слова: понятие «повседневность», история повседневности, методология исследования, постсоветская историография.

Lesnychy Paulina. The Concept «the Everyday Life» in Postsoviet Historiography. The research is devoted to the problem of analysis different approaches to the concept «the everyday life» and to the issue of the subject of study of the everyday life history, a new area of historical scholarship. The article gives an analysis of basic theoretical and methodological researches of Ukrainian, Russian and Belarusian scientists. It was attempted to summarize these approaches to the subject of study of the concept «the everyday life». The basic concept of all these research is the way of life. The main groups were determined by author given the degree of emphasis on household or / and on mental and emotional state of person and society in the daily life.

Key words: the concept «the everyday life», the everyday life history, the research methodology, postsoviet historiography.

Стаття надійшла до редколегії
22.12.2014 р.

УДК 930(470+571)

Катерина Яремко

Політична поліція Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в сучасній російській історіографії

Проаналізовано вивчення в сучасній російській історіографії політичної поліції Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (створення, структуру, основні напрями та методи роботи). Розкрито передумови виникнення нового етапу в російській історіографії, його основні особливості. Висвітлено результати досліджень органів політичного розшуку в локальному вимірі, їхні основні риси.

Ключові слова: Російська імперія, політична поліція, сучасна російська історіографія, Охоронне відділення, Департамент поліції.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення досвіду боротьби держави за збереження політичного ладу та створення умов для посилення влади окремих осіб було актуальним, мабуть, у всі часи. Гостра необхідність у дослідженні цієї тематики виникла зараз – в умовах складної політичної ситуації в країнах пострадянського простору. Закономірно виникає питання: чи не успадкували методи своєї роботи сучасні органи державного примусу у своїх попередників, як саме їхня діяльність впливає на ситуацію в країнах та життя мирних громадян. Дати відповідь на це

складне питання може лише дослідження органів влади, на які покладено функції політичної поліції в минулому. Саме тому ця тема не могла залишитися поза увагою як вітчизняних, так і зарубіжних істориків.

Мета статті – показати, які проблеми з історії політичної поліції Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. є предметом вивчення російської історіографії на нинішньому етапі її розвитку.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна російська історіографія – короткий, але дуже цікавий період вивчення політичної поліції. Є низка рис, які кардинально відрізняють його від попередніх. Серед них можна вказати на зміну історичних умов, розширення доступу до архівних документів, появу дослідників, котрі змінили сам погляд на органи політичної поліції.

У зв'язку із закритістю теми й фактичною відсутністю праць з історії політичної поліції тривалий час як дослідники, так і працівники органів правопорядку Радянського Союзу не могли розібратись у складній історії створення та діяльності органів політичної поліції Російської імперії. Можливо, це було пов'язано також із тим, що фактично всі органи політичного розшуку тоді називали одним словом «охранка». Тема стосувалося переліку «заборонених», тому обговорення та захист кандидатських робіт, присвячених їй, відбувалися на закритих дисертаційних радах в Академії Міністерства внутрішніх справ, а також Комітету державної безпеки СРСР [13, с. 43].

Наприкінці 1980-х рр. у російській історіографії не лише з'явилися праці, якими започатковано нове бачення органів примусу Російської імперії, а й зроблено цю тему доступною для вивчення.

Дослідження історії політичної поліції самодержавства в нових суспільно-політичних умовах ініціював Микола Єрошкін, котрий запропонував розробляти цю тему в дисертаційних роботах своїх аспірантів. Із часом виникла ціла історична школа, представники якої ще й сьогодні активно продовжують працювати над проблемами, запропонованими їхнім науковим керівником, розширюючи територіальні та хронологічні межі своїх досліджень. Першими з цієї школи «пробивати» доступ до вивчення історії політичного розшуку царської Росії почали Леонід Тютюнник [27], Зінаїда Перегудова [19] й Олександр Миролюбов [17]. Саме завдяки роботам цих науковців тема почала вважатися «нормальною» – стало зрозуміло, що без її розробки неможливо говорити ні про революційний, ні про студентський, ліберальний чи робітничий рухи в XIX – на початку XX ст. в імперській Росії [12, с. 45].

Чи не найважливіший внесок у розробку історії політичної поліції Російської імперії зробила саме Зінаїда Перегудова, яка розкрила проблему в ґрунтовній монографії [20], а також була автором декількох розділів колективної роботи за загальною редакцією Владлена Измозіка [8, с. 278–333, 394–408, 456–474]. Вона досліджувала історію Департаменту поліції та його Особливого відділу, починаючи з реорганізації політичної поліції, проведеної Михайлом Лоріс-Меліковим у серпні 1880 р., коли ліквідували Третє відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії та створили Департамент поліції, і закінчуючи їх ліквідацією в березні 1917 р. У своїх роботах З. Перегудова використала фонди Департаменту поліції й штабу Окремого корпусу жандармів, матеріали, які зберігаються в Державному архіві Російської Федерації, та документи, опубліковані в різний час у вітчизняних і закордонних виданнях. Науковець розкрила тему в «чистому вигляді», тобто майже повністю абстрагуючись від суспільно-політичного контексту, у якому органам політичного розшуку доводилося діяти [20, с. 4]. Дослідниця висвітлила структуру, функції органів політичного розшуку, зміни, яких вони зазнавали, а також основні напрями їхньої діяльності. Вона прослідкувала еволюцію Департаменту поліції, його складових частин і підрозділів; розглянула в логічній послідовності етапи становлення центральних та місцевих органів політичного розшуку, визначила функції кожного з них на зазначеному часовому відрізку з урахуванням змін у керівному складі Департаменту поліції.

Історик висловила думку про соціальну обумовленість існування політичної поліції. Вона пояснила необхідність реорганізації органів політичного розшуку в другій половині XIX ст. їхньою неможливістю впоратися зі складними соціально-політичними умовами, що виникли внаслідок появи організації «Народна воля» та різкого збільшення кількості терористичних актів, спрямованих на особу імператора [8, с. 279]. Після детальної перевірки Третього відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії комісією на чолі із сенатором, членом Верховної розпорядчої комісії Іваном Шамшином і виявлення численних зловживань та порушень 6 серпня 1880 р. Олек-

сандр II підписав указ про припинення діяльності Третього відділення. Цим же указом усі його функції передавалися новоутвореному в Міністерстві внутрішніх справ Департаменту державної поліції, який після численних реформ отримав назву Департаменту поліції. Такі радикальні зміни дослідниця розглядає як закономірні й, до певної міри, прогнозовані.

Історію спецслужб Російської імперії продовжив вивчати Володимир Жухрай, який погодився з думкою З. Перегудової щодо соціальної обумовленості створення органів політичної поліції [9]. Автор, побудувавши свою працю за історичним та хронологічним принципами, використав для її написання матеріали архівів охоронного відділення. Він зосередився на проблемах підбору кадрів для політичної поліції, їх підготовці, основних методах роботи. Історик звернув увагу на політичні злочини, які розслідувалися спецслужбами, а також учинялися її співробітниками. Багато уваги він приділив провокаторству й прийшов до висновку, що якби спецслужби Російської імперії заарештували всіх своїх агентів, які були провокаторами в рядах революціонерів, революцію робити було б просто нікому.

Одним із перших у сучасній російській історіографії Фелікс Лур'є зробив спробу вивчити історію політичної поліції, починаючи від часу появи цього інституту на російських землях [14; 15]. На відміну від В. Жухрая, Ф. Лур'є не вважав методи роботи представників органів політичної поліції статичними та незмінними, проте він підтримав думку колеги про провокаторство як найдієвіший із них. На думку дослідника, місце й склад політичного розшуку в кримінальному процесі змінювались із плином часу: вони залежали від форм та масовості революційного руху. На відміну від загального кримінального розшуку політичний уключав заходи щодо попередження протиурядових виступів. Система політичного розшуку не тільки переслідувала за невчинені злочини, але й створювала їх штучно, щоб показати необхідність свого існування та високий рівень власної компетентності. Для цього й існував, на думку історика, інститут поліцейської політичної провокації, підтримуваний верховною владою імперії, яка з її допомогою намагалася попередити революцію. Проте співробітники політичного розшуку перетворили провокацію на засіб досягнення особистих корисливих цілей, у вигідне комерційне підприємство. Не займаючись сповна боротьбою з революційним рухом, вони істотно сприяли його посиленню та тим самим прискорили наближення падіння імператорської влади [14, с. 11].

Роль окремих представників органів державного примусу розкрита в дослідженні Чарльза Чууда та Сергія Степанова [25]. Для своєї праці автори використали широку джерельну базу: фонди Департаменту поліції, Московського охоронного відділення, Надзвичайної слідчої комісії Тимчасового уряду, Державного архіву Російської Федерації, а також документи Гуверівського інституту в Стенфордї (США), Нью-Йоркської публічної бібліотеки та Єльського університету. Історики акцентували увагу на вивченні професійних та особистих стосунків працівників політичного розшуку, що дало змогу зрозуміти внутрішню будову цього інституту влади. Вони висловили думку, що залежно від керівника того чи іншого органу державного примусу політичний розшук набував певних, властивих лише цьому періоду рис. Дослідники прийшли до висновку, що серед численних методів діяльності перевагу надавали використанню мережі секретних агентів, за допомогою яких виявляли та знешкоджували ворогів державного ладу [25, с. 5].

Активно розробляти напрями діяльності політичного розшуку продовжив Петро Кошель, який зробив огляд історії органів російської політичної поліції, починаючи від Приказу таємних справ за царювання Олексія Михайловича й завершуючи діяльністю Комітету державної безпеки [10]. На думку автора, методи кримінального розшуку були схожими в усі часи, натомість методи політичного розшуку мали широкий діапазон, саме тому їх потрібно досліджувати детальніше [10, с. 6]. Дослідник зосередився на аналізі таких напрямів діяльності органів політичного розшуку, як де-конспірація революційних організацій, присікання підготовлених ними виступів (убивств, експропріацій, антиурядових агітацій). Він акцентував увагу на підрозділах політичної поліції, які працювали за кордоном, оскільки без них було би неможливим переслідування злочинців, котрі рятувалися втечею з держави. Історик вважає, що на початку XX ст. революційна еміграція нараховувала близько п'яти тисяч осіб [10, с. 5].

Із появою в кінці 80-х рр. XX ст. праць з історії політичного розшуку в наукових колах виникла ідея створити комплексне дослідження, яке б охопило всі напрями діяльності органів політичної поліції в Росії від часу їх створення й до 1917 р. Упорядником цієї праці та автором декількох її

розділів став Владлен Измозік [8]. Дослідження вирізняється структурою: воно складається з низки історичних нарисів і портретів, а також містить джерела з теми. Автори розкрили історію політичного розшуку, діяльність її керівників та покладені на них функції на матеріалах конкретних політичних справ. Такий формат викладу матеріалу дав змогу побачити розслідування злочинів із практичного боку, що дає можливість читачу самостійно зробити висновки про методи та способи діяльності органів політичного розшуку.

Дослідники акцентують увагу на ролі, яку відігравала політична поліція в тогочасному суспільстві, її значенні для держави. Так, на думку В. Измозіка, влада для досягнення власних цілей прагнула зробити з органів політичної поліції, зокрема, з Окремого корпусу жандармів, елітний орган. До служби допускалися лише особи, котрі відповідали всім вимогам не тільки за зовнішністю, моральними рисами, складом характеру, а й за віком, поведінкою, відсутністю боргів. Однак чи не найважливішою була політична благонадійність [8, с. 251]. Історик прийшов до висновку, що хоча служба в органах політичної поліції вважалася в суспільстві «негідною», але співпраця з політичним розшуком тривала постійно, адже вона була вигідною для обох сторін. Органи політичного примусу отримували постійні донесення, завдяки чому детально знали ситуацію в державі й суспільні настрої, а особи, які надавали їм цю інформацію, отримували платню або заступництво з боку органів державного примусу та сприяння у вирішенні справ, у яких вони були особисто зацікавлені.

Продовжив вивчення історії, структури й діяльності політичного розшуку Юрій Реєнт [23]. Він побудував свою працю на порівнянні загальної та політичної поліції за декількома найважливішими критеріями: справи, які розслідувалися, органи, на які покладено виконання функцій, методи роботи, а також повноваження, надані співробітникам цих органів. Дослідник наголосив на особливій ролі політичної поліції в суспільстві – важливого важеля впливу та засобу регулювання суспільних настроїв. За його спостереженнями, методи й засоби роботи органів політичної поліції кардинально відрізнялися від методів роботи загальної поліції через специфіку справ, якими вони займалися. Однак, на думку автора, складна та часто небезпечна діяльність співробітників політичного розшуку ніколи гідно не оцінювалася в суспільстві, а радше, навпаки – її зневажали [23, с. 3].

Історія політичної поліції дореволюційної Росії є темою низки кандидатських дисертацій, підготовлених молодими науковцями за останні роки. Наприклад, у роботі Михайла Макаричева проаналізовано становлення та розвиток загальнокримінального й політичного розшуку, його місця та ролі в правоохоронній системі Російської держави в кінці XIX – на початку XX ст., вивчено досвід організації, правового регулювання форм і методів оперативно-розшукової діяльності, а також зроблено спробу виділити позитивні й негативні риси її розвитку [16]. Дослідник акцентував увагу на тому, що становлення розшукових органів – складова частина загального процесу еволюції всієї системи правоохоронних органів держави. Він зробив висновок, що характерна особливість політичної поліції – проведення оперативно-розшукової роботи разом із дізнанням [16, с. 23].

У багатьох дослідженнях розкрито діяльність політичного розшуку в окремих адміністративно-територіальних одиницях Російської губернії. Так, Валерій Дорохов дослідив систему політичного розшуку в Тамбовській губернії в 1881–1917 рр. [6]. У своїй роботі він визначив функції та завдання роботи Тамбовського губернського жандармського управління й Охоронного відділення, розкрив їх організаційно-структурну діяльність. Автор охарактеризував роботу внутрішньої та зовнішньої агентур, сконцентрував увагу на важливості негласного спостереження у сфері попередження опозиційних виступів та відносинах органів політичного розшуку й поліції. Він прийшов до висновку, що ці стосунки були доволі складними. Основна проблема, на думку дослідника, полягала в тому, що при реформуванні політичного розшуку на початку XX ст. зламано ієрархію службових відносин усередині правоохоронних органів. Функції та завдання Тамбовської жандармерії та Охоронного відділення пересікалися, що об'єктивно вело до неможливості чіткого визначення структури органів політичного розшуку. Якщо Губернське жандармське управління, на думку дослідника, завдяки давній роботі з представниками загальної поліції спрацювалось із ними, то Охоронне відділення, через незнання місцевої специфіки й великий обсяг повноважень вступило в конфлікт із поліцією [6, с. 13].

Продовжила вивчення історії політичного розшуку Тамбовської губернії Аліна Белова, яка розширила хронологічні межі дослідження, охопивши період із 1867 до 1917 р. [1]. Однак автор розглянула лише історію Тамбовського губернського жандармського відділення, не враховувавши діяльність охоронного. Дослідниця вважала, що наявність у політичної поліції Російської імперії на межі XIX–

XX ст. численних обов'язків за відсутності єдиної інструкції й політичної пасивності більшої частини суспільства створювала передумови для зловживань службовими повноваженнями. У зв'язку з цим особливого значення набував чинник «моральної відповідальності» жандармського офіцера, який накладав свій відбиток на повноту застосування наданих йому інституціями прав [1, с. 7].

Історію місцевих органів політичного розшуку Російської імперії на прикладі Саратовської губернії вивчала Олена Гладішева [4]. Вона дослідила процес становлення структурних підрозділів Департаменту поліції на місцевому рівні, розглянула механізми координації дій органів політичного розшуку й виявила специфіку їхньої роботи на місцевому рівні. Також охарактеризовано механізм керівництва з боку центру місцевими органами політичного розшуку, проведено оцінку кадрового складу місцевих органів політичного розшуку за параметрами: вік, досвід роботи в «охранці», рівень освіти, професіоналізм. Історик зробила висновок, що особливий вплив на еволюцію органів політичної поліції мали її місцеві керівники: Андрій Мартинов та Михайло Комісаров [4, с. 20].

На сучасному етапі вивчення політичної поліції географія досліджень охопила більшість губерній Російської імперії. У дисертаційних роботах жандармсько-поліцейський апарат (губернські жандармські відділення, охоронні відділення, районні охоронні відділення, жандармські управління залізниць) у них розглядається як єдиний механізм у системі державних правоохоронних органів. Дослідники також звертають увагу на професійну підготовку та соціальну захищеність чинів поліції [1; 7]. Незважаючи на те, що, зазвичай, дисертаційні роботи обмежуються територією однієї або декількох губерній, їх поява дає нам можливість вивчити функціонування політичної поліції на теренах усієї Російської імперії, а не лише в її центрі чи столиці.

Одним із популярних напрямів сучасної історичної науки є вивчення витоків російського політичного тероризму та відповідних заходів боротьби з ним. З'явилася низка праць, у яких вивчається ця проблема.

Так, Олексій Суворов показав протистояння терористів і правоохоронних органів Росії як інтеракцію, яка призводила, зі свого боку, до нового рівня суперництва [26]. Дослідник робить висновок, що тероризм як риса суспільного життя Росії з'явився в другій половині XIX ст. Досягнувши розмаху в 70–на початку 80-х рр, уже в першому десятилітті XX ст. тероризм в Росії набув масового характеру. Він загострив політичну ситуацію, наніс серйозних збитків державній службі й сприяв утягненню країни в революцію 1905–1907 рр. Найнебезпечнішим, на думку автора, був політичний тероризм, за допомогою якого опозиційні сили прагнули дестабілізувати внутрішньополітичне життя країни, революційно налаштувати суспільство, щоб змінити існуючий лад, добитися поступок від уряду [26, с. 19].

Разом із появою праць з історії політичного розшуку почали публікуватися джерела з теми (відомчі циркуляри, законодавчі акти, інструкції, мемуари тощо). Одним із таких видань є збірник документів за загальною редакцією Катерини Щербакової [21]. Тут представлено джерела з історії політичної поліції за 1881–1915 рр. Вони дають змогу прослідкувати характер і напрями реформ, проведених керівниками органів політичного розшуку В'ячеславом Плеве та Володимиром Джунковським. При відборі матеріалів основну увагу приділено тим документам, які пов'язані зі змінами в структурі та методиці роботи політичного розшуку. У книзі здійснено спробу вибудувати репрезентативний документальний ряд, який би відображав основні напрями діяльності органів політичного розшуку, і ті перетворення, яких вони зазнали протягом 80-х рр. XIX ст. – перших десятиліть XX ст. Поява цих видань свідчить про зростаючий інтерес до історії політичного розшуку, доступність її дослідження, а також актуальність в умовах складної суспільно-політичної ситуації в Російській Федерації.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, сучасна російська наукова література, у якій розглянуто питання органів політичного розшуку дореволюційної Росії, охоплює різнобічну діяльність політичної поліції: її структуру, напрями та методи діяльності, кадрову політику тощо. Дослідники виходять із того, що зміна державного ладу в Російській імперії була неминучою. Сучасний етап історіографії відзначений новими концептуальними підходами до політичної системи дореволюційного суспільства, що утворюють методологічну основу вивчення проблеми функціонування й розвитку жандармських органів. До вивчення теми почали підходити комплексно, усе частіше під час дослідження застосовується міждисциплінарний підхід. Однак до сьогодні зберігається традиція полярних оцінок дій царської політичної поліції кінця XIX – початку XX ст.

Незважаючи на досить широке коло питань, які охопила сучасна російська історіографія, багато аспектів функціонування політичної поліції Російської імперії досі залишаються маловивченими. Зокрема, не розкрито діяльність регіональних охоронних відділень й особливо районних охоронних відділень, не досліджено відносини між різними родами поліції (загальної, кримінальної, річкової, повітової). Вивчення системи органів політичного розшуку вимагає уведення в обіг раніше не використаних архівних джерел. Саме тому тема залишається не лише актуальною, а й дуже цікавою для вивчення.

Джерела та література

1. Белова А. В. Тамбовское губернское жандармское управление: структура, деятельность, кадры (1867–1917) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / А. В. Белова. – Тамбов : ИрА, 2008. – 28 с.
2. Будницкий О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая пол. XIX – нач. XX вв.) / О. В. Будницкий. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЭН), 2000. – 399 с.
3. Всесоюзное общество политкаторжан и ссыльнопоселенцев: образование, развитие, ликвидация: 1921–1935: бывшие члены об-ва во время Большого террора : материалы междунар. науч. конф. (26–28 октября 2001 г.) / сост.: Я. Леонтьев и М. Юнге. – М. : Звенья, 2004. – 398 с.
4. Гладышева Е. Е. Политический сыск в России в начале XX века: 1902–1917 года (на материалах Саратовской губернии) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е. Е. Гладышева. – Саратов : Торп, 2006. – 32 с.
5. Гусев К. В. Рыцари террора: отеррористической деятельности партии эсеров / К. В. Гусев. – М. : Луч, 1992. – 143 с.
6. Дорохов В. Г. Политический сыск в Томской губернии: 1881–1917 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / В. Г. Дорохов. – Кемерово : Кемдрук, 2005. – 35 с.
7. Ершов Ю. А. Полиция России в пореформенный период: комплектование, профессиональная подготовка и социальная защищенность, историко-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. А. Ершов. – СПб., 1998. – 27 с.
8. Жандармы России / сост. В. С. Измозик. – СПб. : Издат. дом «Нева», 2002. – 638 с.
9. Жухрай В. М. Тайны царской охранки: авантюристы и провокаторы / В. М. Жухрай. – М. : Политиздат, 1991. – 336 с.
10. История сыска в России : в 2-х т. / авт.-сост. П. А. Кошель. – М. : Полииздат, 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/koshel/index.php
11. Каптелов Б. Был ли Сталин агентом Охранки? / Б. Каптелов, З. Перегудова // Родина. – 1989. – № 5. – С. 66–69.
12. Кильдюшов О. Диалог Олега Кильдюшова и Зинаиды Перегудовой / Олег Кильдюшов, Зинаида Перегудова // Социологическое обозрение. – Т. 2, № 2. – 2013. – С. 43–54.
13. Лурье Ф. М. Царская охранка и провокация / Ф. Лурье, З. Перегудова // Из глубины времен. – Вып. 1. – СПб., 1992. – С. 73–77.
14. Лурье Ф. Политический сыск в истории России, 1649–1917 гг. / Ф. Лурье. – М. : Центрполиграф, 2006. – 389 с.
15. Лурье Ф. Полицейские и провокаторы: политический сыск в России 1649–1917 / Ф. Лурье. – СПб. : ИнКА, 1992. – 417 с.
16. Макаричев М. В. Политический и уголовный сыск в России в конце XIX – нач. XX века: по материалам Нижегородской губернии : автореф. дис. ... канд. ист. наук / М. В. Макаричев. – Саранск, 2003. – 31 с.
17. Миролюбов А. А. Политический сыск России в 1914–1917 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / А. А. Миролюбов. – М. : Центрполиграф, 1988.
18. Перегудова З. И. Был ли Сталин агентом Охранки? / З. Перегудова // Общая газета. – 9–15 октября 1997. – № 40 (219). – С. 15.
19. Перегудова З. И. Департамент полиции в борьбе с революционным движением (годы реакции и нового революционного подъема) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / З. И. Перегудова. – М., 1988.
20. Перегудова З. И. Политический сыск России: 1880–1917 / З. И. Перегудова. – М. : Рос. полит. энцикл., 2000. – 430 с.
21. Политическая полиция Российской империи между реформами. От В. К. Плеве до В. Ф. Джунковского : сб. док. / вступ. ст., сост. и комментарии Е. И. Щербакова. – М. : АИРО-XXI ; СПб. : Алетей, 2014. – 352 с.
22. Прайсман Л. Г. Террористы и революционеры, охранники и провокаторы / Л. Г. Прайсман. – М. : Росспэн, 2001. – 429 с.
23. Реент Ю. А. Общая и политическая полиция России (1900–1917 гг.) / Ю. А. Реент. – Рязань : Узорочье, 2001. – 284 с.
24. Российская полиция в мундире : учеб. пособие / С. О. Гонюхов, В. И. Горобцов. – М. : Рейтар, 2000. – 112 с.

25. Рууд Ч. Фонтанка, 16: полицейский сыск при царях / Ч. Рууд, С. Степанов. – М. : Мысль, 1993. – 430 с.
26. Суворов А. И. Антитеррористическая деятельность в дореволюционной России / А. И. Суворов // Социс. – 2000. – № 12. – С. 19–24.
27. Тютюнник Л. И. Департамент полиции в борьбе с революционным движением в России на рубеже XIX–XX веков (1880–1904 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Л. И. Тютюнник. – М., 1986.

Яремко Катерина. Политическая полиция Российской империи второй половины XIX – начала XX века в современной российской историографии. Исследование раскрывает анализ современной российской историографии по истории органов политической полиции Российской империи второй половины XIX – начала XX в., их учреждения, структуру, кадровое обеспечение, основные направления и методы работы. Раскрыты предпосылки формирования нового этапа в российской историографии, его основные особенности и черты. Сделана попытка систематизировать научные исследования по нескольким основным критериям: по времени их появления, географии, хронологическим рамкам, а также основным акцентам, которые были сделаны исследователями при освещении истории разных органов политической полиции имперского периода. Рассмотрены основные направления изучения отдельных аспектов темы, таких как терроризм, роль выдающихся личностей в истории политического сыска, которые дают возможность посмотреть на политическую полицию с иной стороны. Проанализированы также исследования органов политического сыска в локальном измерении, их основные черты и тенденции разработки вопроса в будущем.

Ключевые слова: Российская империя, политическая полиция, современная российская историография, охранное отделение, департамент полиции.

Yaremko Catherine. The Political police of the Russian Empire in the Second half of XIX – early XX Century in Modern Russian Historiography. Research is devoted to the analysis of modern Russian historiography on the history of the political police of the Russian Empire in the second half of XIX – early XX century., its establishment, structure, staffing, the main directions and methods of the work. The author has been disclosed prerequisites for the formation of a new stage in Russian historiography, its main characteristics and features. An attempt was made to systematize the research on several criteria: the time of their occurrence, geography, chronological framework, as well as the main focus, have been made by researchers in covering stories of various organs of the political police of the imperial period. The main directions of the study of individual aspects of the topic, such as terrorism, the role of prominent personalities in the history of the political investigation, which give the opportunity to look at the political police from the different side. The author has analyzed studies of political investigation in the local dimension, its main features and trends in the development of the issue in the future.

Key words: Russian Empire, the political police, the modern Russian historiography, the Police Department, the Guards Department.

Стаття надійшла до редколегії
03.01.2015 р.

УДК 069:7(477.82–25):930.2

Дмитро Зінько

Історіографія діяльності Художнього музею м. Луцька

У статті схарактеризовано наукові та науково-популярні публікації про діяльність Художнього музею м. Луцька. Звернено увагу на висвітлення питань його виникнення, етапів становлення, історії формування мистецьких колекцій, ролі музею в культурно-мистецькому просторі Волині, України. Підкреслено, що вагоме місце серед наявних публікацій належить роботам музейних працівників Волині.

Ключові слова: історіографія, публікації, Художній музей м. Луцька, мистецтво, експозиція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Непрості трансформаційні процеси в сучасній Україні активізують потребу збереження національної мистецької спадщини, її гідного представлення для українського соціуму з метою його суспільно-культурного, естетичного, патріотичного виховання. У цій діяльності гідне місце належало й належить Художньому музею м. Луцька –